COMISIWN DEMOCRATIAETH A FFINIAU CYMRU

AROLYGON ETHOLIADOL: POLISI AC ARFER 2025

Comisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru

Democracy and Boundary Commission Cymru

RHAGAIR

Mae Deddf Comisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru etc. 2013 (“Deddf 2013”) yn ei gwneud yn ofynnol i Gomisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru (“y Comisiwn”) adolygu’r trefniadau etholiadol ar gyfer pob prif ardal yng Nghymru o leiaf unwaith bob 12 mlynedd.

Cyn cynnal arolwg o’r trefniadau etholiadol ar gyfer prif ardal (y mae’r Comisiwn yn ei ddisgrifio fel “arolwg etholiadol”), mae’n ofynnol i’r Comisiwn ymgynghori â chyrff penodedig penodol (a adnabyddir fel “ymgyngoreion gorfodol”) ar ei weithdrefn a’i fethodoleg arfaethedig ar gyfer yr arolwg, ac yn benodol ar sut y mae’n cynnig penderfynu ar y nifer briodol o aelodau ar gyfer unrhyw brif gyngor yn y brif ardal neu ardaloedd sy’n cael eu hadolygu.

Mae’r ddogfen hon yn cyflwyno gweithdrefn a methodoleg arfaethedig a pholisi maint cynghorau’r Comisiwn ar gyfer y rhaglen o arolygon etholiadol y mae’n rhaid eu cynnal yn ystod y cyfnod o 12 mlynedd a ddechreuodd ar 30 Medi 2023. Mae’r Comisiwn yn rhagweld y bydd yr arolygon hyn yn cychwyn yn 2025, ac felly’n cyfeirio at y cylch hwn o arolygon fel “rhaglen 2025”.

Beverley Smith
Cadeirydd

Mae’r Comisiwn yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg neu Saesneg.
Mae’r ddogfen hon ar gael yn Saesneg

Cefndir

1 Mae'n ofynnol i'r Comisiwn gynnal arolygon cyfnodol o drefniadau etholiadol prif ardaloedd yng Nghymru. Disgrifir yr adolygiadau hyn yn y ddogfen hon fel "arolygon etholiadol". Diffinnir y ffordd y mae'r Comisiwn yn cynnal arolwg etholiadol gan ddeddfwriaeth a gall gael ei llywio gan gyfarwyddiadau a gyhoeddir gan Weinidogion Cymru.

2 Mae'r ddogfen hon yn cyflwyno gweithdrefn a methodoleg a pholisi maint cynghorau arfaethedig y Comisiwn ar gyfer y rhaglen o arolygon etholiadol y mae'n rhaid ei chyflawni yn ystod y cyfnod o 12 mlynedd a ddechreuodd ar 30 Medi 2023 (ac a adnabyddir fel "rhaglen 2025").

Gofynion Statudol

Deddf Comisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru etc. 2013

3 Mae Deddf 2013 yn ei gwneud yn ofynnol i'r Comisiwn adolygu trefniadau etholiadol prif gynghorau yng Nghymru. Diwygiwyd Deddf 2013 yn ddiweddar (a rhoddwyd ei enw newydd iddi) gan Ddeddf Etholiadau a Chyrff Etholedig (Cymru) 2024.

4 Mae Adran 21(3) Deddf 2013 yn darparu bod yn rhaid i'r Comisiwn, wrth gyflawni ei ddyletswyddau, geisio sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus. Dyma swyddogaeth bennaf a phrif swyddogaeth y Comisiwn.

5 Mae Adran 29 Deddf 2013 yn cyflwyno'r ddyletswydd ar y Comisiwn i adolygu'r trefniadau etholiadol ar gyfer pob prif ardal o leiaf unwaith ym mhob cyfnod adolygu o 12 mlynedd.

6 Diben arolwg etholiadol yw ystyried pa un a ddylid gwneud newidiadau i drefniadau etholiadol y brif ardal. Ar ddiwedd yr arolwg, bydd y Comisiwn yn argymell newidiadau y mae'n eu hystyried sy'n briodol i'r trefniadau etholiadol hynny (neu'n argymell bod dim newidiadau yn cael eu gwneud). Caiff argymhellion y Comisiwn eu gwneud i Weinidogion Cymru, sy'n penderfynu wedyn a ddylid gweithredu newidiadau a argymhellwyd gan y Comisiwn (gydag addasiadau neu hebddynt).

7 Yn y cyd-destun hwn, diffinnir "trefniadau etholiadol" prif ardal yn Adran 29 (9) Deddf 2013 fel:

(a) nifer aelodau'r cyngor ar gyfer y brif ardal;

(b) nifer, math a ffiniau'r wardiau etholiadol y rhennir y brif ardal iddynt am y tro at ddibenion ethol aelodau;

(c) nifer yr aelodau sydd i'w hethol ar gyfer unrhyw ward etholiadol yn y brif ardal honno; a

(d) enw unrhyw ward etholiadol.

8 Pan fydd y Comisiwn yn argymell newidiadau i drefniadau etholiadol ar ddiwedd arolwg etholiadol, gallai hefyd argymell newidiadau canlyniadol i ffiniau, cyngor a/neu drefniadau etholiadol cymuned yn yr ardal sy'n cael ei hadolygu, yn ogystal â newidiadau canlyniadol i ardal sir wedi'i chadw (mae Cymru wedi'i rhannu'n wyth o siroedd wedi'u cadw. Ardaloedd

yw'r rhain a ddefnyddir at ddibenion defodol rhaglawiaeth a siryddiaeth).

Ystyriaethau ar gyfer Arolwg o Drefniadau Etholaethol Prif Ardaloedd

9 Wrth gynnal arolwg etholiadol, mae'n ofynnol i'r Comisiwn roi sylw i'r ffactorau canlynol o dan Adran 30 Deddf 2013-

(a) dymunoldeb cael cymhareb o etholwyr llywodraeth leol i nifer aelodau'r cyngor sydd i'w hethol sydd yr un fath, neu bron yr un fath, ym mhob ward etholiadol o'r brif ardal (y mae'r Comisiwn yn cyfeirio ato fel "cydraddoldeb etholiadol");

(b) ystyriaethau daearyddol arbennig, gan gynnwys yn benodol maint, siâp a hygyrchedd ward etholiadol; a

(c) unrhyw gwlwm lleol (gan gynnwys cwlwm lleol sy'n gysylltiedig â defnyddio'r Gymraeg) a fyddai'n cael ei dorri gan newidiadau i'r trefniadau etholiadol yn yr ardal.

10 Pan fydd y Comisiwn yn cymryd ystyriaethau o gydraddoldeb etholiadol i ystyriaeth (yn unol ag ystyr pwynt (a) uchod), mae hefyd yn ofynnol i'r Comisiwn gymryd i ystyriaeth:

(a) unrhyw anghysondeb rhwng nifer etholwyr llywodraeth leol a nifer y personau sydd yn gymwys i fod yn etholwyr llywodraeth leol (fel a welir mewn ystadegau swyddogol perthnasol); a

(b) unrhyw newid yn nifer neu yn nosbarthiad etholwyr llywodraeth leol yn y brif ardal sy'n debygol o ddigwydd yn y cyfnod o bum mlynedd yn union ar ôl canlyniad adolygiad etholiadol y Comisiwn.

Cydbwysedd

11 Tasg y Comisiwn yw gwneud dyfarniad cytbwys gan gymryd yr holl ystyriaethau perthnasol i ystyriaeth, gyda'r nod o wneud argymhellion ar gyfer trefniadau etholiadol a fydd yn sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus.

12 Mewn sefyllfa ddelfrydol, byddai'n bosibl llunio patrwm o ffiniau wardiau etholiadol lle mae gan bob ward etholiadol mewn prif ardal gymhareb gyfartal o etholwyr i gynghorwyr, sy'n dod â phobl ynghyd mewn cymunedau y gellir eu hadnabod yn eglur, yn dangos yn eglur sut y byddai llywodraeth leol yn effeithiol ac yn gyfleus, ac yn arwain at y nifer briodol o gynghorwyr.

13 Fodd bynnag, nid yw cyfansoddiad daearyddol, cymdeithasol, economaidd a gweinyddol Cymru mor syml fel ei fod yn hwyluso llunio patrymau etholiadol delfrydol. Mae hyn yn golygu bod yn rhaid i'r Comisiwn ystyried yr holl ffactorau perthnasol a gwneud dyfarniad gyda'r nod o sicrhau patrwm o wardiau etholiadol sydd mor agos â phosibl i'r delfryd a ddisgrifir uchod. Mae datblygu strwythur sy'n sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus yn hollbwysig.

Amserlen

14 Mae amserlen arfaethedig y Comisiwn ar gyfer rhaglen 2025 o arolygon etholiadol ar gael yn Atodiad 1.

15 Mae Adran 36B(2) Deddf 2013 yn ei gwneud yn ofynnol i'r Comisiwn wneud ei ymdrechion gorau i gyhoeddi ei adroddiad terfynol mewn arolwg etholiadol o fewn 12 mis i ddechrau'r arolwg.

Polisi Maint Cynghorau

16 Ar gyfer rhaglen 2025, mae'r Comisiwn yn cynnig neilltuo ystod y dylai cyfanswm y cynghorwyr ar gyfer cyngor fod ynddo i bob prif gyngor. Nodir manylion y fethodoleg a ddilynwyd gan y Comisiwn a'r ystod briodol o niferoedd cynghorwyr ar gyfer pob prif gyngor yn Atodiad 2.

17 Os nad yw prif gyngor yn cytuno â'r ystod a ddyrannwyd gan y Comisiwn, yna bydd angen cyflwyno dadl cryf cyn dechrau'r arolwg. Mae'r Comisiwn wedi darparu templed ymateb i gynorthwyo hwn a mae'r dogfen ar gael ar ar wefan y Comisiwn. Bydd y Comisiwn yn ystyried unrhyw gyflwyniadau fesul achos.

Gweithdrefn

18 Cyflwynir y weithdrefn ar gyfer cynnal arolygon etholiadol ym Mhennod 4 Deddf 2013 ac fe'i crynhoir yn yr adrannau canlynol.

Gweithdref Cyn Arolwg

19 Bydd y Comisiwn yn neilltuo Comisiynydd Arweiniol ar gyfer pob arolwg etholiadol, a'i swyddogaeth fydd i arwain staff y Comisiwn drwy'r adolygiad a chyflwyno cynigion ac argymhellion yn fewnol ar gyfer ystyriaeth a chymeradwyaeth gyfunol y Comisiwn.

20 Cyn cynnal arolwg etholiadol, bydd y Comisiwn yn gwneud cais i'r prif gyngor ar gyfer yr ardal sy'n cael ei hadolygu i ddarparu data ar yr etholaeth a ffigurau etholaeth rhagweledig pum mlynedd, wedi'u dadansoddi ym mhob achos i lefel wardiau cymuned. Mae'r nodyn cyngor technegol yn Atodiad 3 i'r ddogfen hon yn cynnig canllawiau i brif gynghorau ar ofynion y Comisiwn ac ar sut y gellir cynhyrchu ffigurau etholaeth rhagweledig.

21 Mae hefyd yn ofynnol ar ddechrau'r arolwg i'r Comisiwn gymryd y fath gamau ac y mae'n eu hystyried yn briodol i dynnu sylw aelodau'r cyhoedd sy'n cael eu heffeithio gan yr arolwg, yr ymgyngoreion gorfodol ac unrhyw unigolyn arall y mae'n ei ystyried ei bod yn debygol y bydd ganddo ddiddordeb yn yr arolwg at yr arolwg. Os rhoddwyd unrhyw gyfarwyddiadau gan Weinidogion Cymru sy'n berthnasol i'r arolwg, yna mae hefyd yn ofynnol i'r Comisiwn wneud ymgyngoreion gorfodol ac unigolion eraill â diddordeb o'r fath yn ymwybodol o'r rhain.

22 At y dibenion hyn, diffinnir yr "ymgyngoreion gorfodol" yn Adran 34(3) y Ddeddf fel:

- unrhyw awdurdod lleol y mae'r arolwg yn effeithio arno;
- y comisiynydd heddlu a throsedd ar gyfer unrhyw ardal heddlu y gall yr arolwg effeithio arni;
- unrhyw awdurdod tân ac achub a gyfansoddwyd gan Ddeddf Gwasanaethau Tân ac Achub 2004 ar gyfer ardal yng Nghymru y gallai'r arolwg effeithio arni;
- yr awdurdod Parc Cenedlaethol ar gyfer Parc Cenedlaethol mewn ardal yr effeithir arni

gan yr arolwg,

- yr awdurdod Iechyd Porthladd a gyfansoddir o dan adran 2 o Ddeddf Iechyd y Cyhoedd (Rheoli Clefydau) 1984 (p. 22) ar gyfer rhanbarth iechyd porthladd mewn ardal yr effeithir arni gan yr arolwg,

- Comisiynydd y Gymraeg

- unrhyw gorff sy'n cynrychioli'r staff a gyflogir gan awdurdodau lleol sydd wedi gofyn am ymgynghoriad â hwy; a

- unrhyw bersonau eraill a bennir drwy orchymyn a wneir gan Weinidogion Cymru.

23 Cyn cychwyn y rhaglen arolygon, bydd y Comisiwn yn darparu nifer o sesiynau briffio ar-lein am y broses adolygu y gall unrhyw bartïon â diddordeb fanteisio arnynt. Bydd y sesiynau briffio hyn yn disgrifio arferion a gweithdrefnau'r Comisiwn wrth gynnal arolygon etholiadol.

Ymgynghori ac ymchwilio cychwynnol

24 Ar ddechrau swyddogol arolwg etholiadol, bydd y Comisiwn yn cyhoeddi datganiad yn nodi'r dyddiad pan fydd yr arolwg yn cychwyn, fel sy'n ofynnol o dan adran 36B(1) Deddf 2013.

25 Bydd y Comisiwn hefyd yn cyfathrebu â'r prif gyngor sy'n cael ei adolygu, yr holl gynghorau tref a chymuned yn yr ardal, yr Aelodau Seneddol a'r Aelodau o'r Senedd ar gyfer yr etholaethau lleol a phartïon eraill â buddiant yn ogystal â'r ymgyngoreion gorfodol a restrir uchod i'w hysbysu am yr arolwg ac i wneud cais am safbwyntiau rhagarweiniol ar y materion i'w hystyried yn yr arolwg.

26 Bydd y Comisiwn yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg ar yr arolwg i hysbysebu'r arolwg i'r cyfryngau.

27 Bydd y cyfnod ymgynghori cychwynnol, pan all unrhyw un â diddordeb yn yr arolwg gyflwyno safbwyntiau cychwynnol i'r Comisiwn, yn para 6 wythnos.

Cynigion Drafft

28 Yn dilyn diwedd y cyfnod ymgynghori cychwynnol, bydd y Comisiwn yn ystyried y sylwadau y mae wedi eu derbyn ac yn cyhoeddi cynigion drafft ar gyfer ymgynghori. Bydd y Comisiwn yn ysgrifennu at y prif gyngor sy'n cael ei adolygu, yr holl gynghorau cymuned yn yr ardal, yr Aelodau Seneddol a'r Aelodau o'r Senedd ar gyfer yr etholaethau lleol a phartïon eraill â buddiant yn ogystal â'r ymgyngoreion gorfodol i'w hysbysu am y cynigion drafft ac i ofyn am eu safbwyntiau. Bydd y Comisiwn hefyd yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg ar y cynigion ac yn darparu deunydd cyhoeddusrwydd y bydd yn gwneud cais i'r prif gyngor a chynghorau tref a chymuned eu dosbarthu mewn mannau priodol, fel llyfrgelloedd cyhoeddus, hysbysfyrddau trefi a chymunedau, gwefannau a chylchlythyrau cyngor ac ati er mwyn codi proffil yr arolwg ac i annog ymgysylltiad cyhoeddus.

29 Ar ôl cyhoeddi Adroddiad y Cynigion Drafft, bydd cyfnod ymgynghori a fydd yn para 6 wythnos pan ellir cyflwyno sylwadau ar y cynigion drafft i'r Comisiwn.

30 Yn ystod y cyfnod hwn, bydd y Comisiwn yn cynnig sesiwn friffio i swyddogion y prif gyngor sy'n cael ei adolygu i drafod y cynigion drafft a chamau nesaf yr adolygiad.

Ymgynghori Pellach

31 Yn dilyn cyfnod o ymgynghori ar gynigion drafft y Comisiwn, bydd y Comisiwn yn ystyried sylwadau y mae wedi eu derbyn ac yn paratoi ei argymhellion terfynol. Efallai y bydd argymhellion terfynol y Comisiwn yr un fath â'r cynigion yn Adroddiad Cynigion Drafft y Comisiwn, neu efallai y bydd y Comisiwn yn newid ei gynigion yng ngoleuni'r sylwadau y mae wedi eu derbyn ac yn gwneud argymhellion yn ei adroddiad terfynol sy'n adlewyrchu'r cynigion diwygiedig hynny.

32 Weithiau, fodd bynnag, ar iddo dderbyn sylwadau, efallai y bydd y Comisiwn yn dymuno cyflwyno newidiadau i drefniadau etholiadol yr ardal sy'n cael ei hadolygu sydd mor wahanol i'r cynigion yn Adroddiad Cynigion Drafft y Comisiwn bod y newidiadau arfaethedig yn gyfystyr â chynigion newydd. Pan fo hyn yn wir, efallai y bydd y Comisiwn yn cynnal ymgynghoriad atodol o ran ei gynigion newydd.

33 Bydd unrhyw gyfnod ymgynghori atodol yn para 4 wythnos fel rheol. Bydd y Comisiwn yn ysgrifennu at y prif gyngor sy'n cael ei adolygu, yr holl gynghorau cymuned yn yr ardal, yr Aelodau Seneddol a'r Aelodau o'r Senedd ar gyfer yr etholaethau lleol a phartïon eraill â buddiant yn ogystal â'r ymgyngoreion gorfodol i'w hysbysu am y cynigion drafft ac i ofyn am eu safbwyntiau. Bydd y Comisiwn hefyd yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg ar y cynigion pellach ac yn darparu deunydd cyhoeddusrwydd y bydd yn gwneud cais i'r prif gyngor a chynghorau tref a chymuned eu dosbarthu mewn mannau priodol, fel llyfrgelloedd cyhoeddus, hysbysfyrddau trefi a chymunedau, gwefannau a chylchlythyrau cyngor ac ati er mwyn codi proffil yr arolwg ac i annog ymgysylltiad cyhoeddus.

Argymhellion Terfynol

34 Pan fydd y Comisiwn yn barod, bydd yn cyhoeddi ei argymhellion terfynol yn yr arolwg (mewn adroddiad a adnabyddir fel Adroddiad Argymhellion Terfynol) ac yn eu cyflwyno i Lywodraeth Cymru. Bydd y Comisiwn yn ysgrifennu at y prif gyngor sy'n cael ei adolygu, yr holl gynghorau cymuned yn yr ardal, yr Aelodau Seneddol a'r Aelodau o'r Senedd ar gyfer yr etholaethau lleol a phartïon eraill â buddiant yn ogystal â'r ymgyngoreion gorfodol i'w hysbysu am gyflwyno ei argymhellion i Lywodraeth Cymru. Bydd y Comisiwn hefyd yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg ar y cynigion pellach ac yn darparu deunydd cyhoeddusrwydd y bydd yn gwneud cais i'r prif gyngor a chynghorau tref a chymuned eu dosbarthu mewn mannau priodol, fel llyfrgelloedd cyhoeddus, hysbysfyrddau trefi a chymunedau, gwefannau a chylchlythyrau cyngor ac ati.

35 Ar ôl i'r Comisiwn gyhoeddi ei Adroddiad Argymhellion Terfynol, ni fydd unrhyw gyfle arall i wneud sylwadau i'r Comisiwn.

36 Cyfrifoldeb Gweinidogion Cymru wedyn fydd penderfynu sut maent yn dymuno bwrw ymlaen

o ran argymhellion y Comisiwn. Os bydd Gweinidogion Cymru yn penderfynu gweithredu argymhellion y Comisiwn (gydag addasiadau neu hebddynt) byddant yn gwneud hynny trwy wneud Gorchymyn, ar ôl aros am gyfnod o chwe wythnos fel sy’n ofynnol o dan adran 37(3A) Deddf 2013. Yn ystod y cyfnod hwnnw o chwe wythnos, bydd cyfle i unrhyw un â diddordeb wneud sylwadau i Weinidogion Cymru ynghylch y sylwadau.

Materion y bydd y Comisiwn yn eu hystyried yn ystod arolwg etholiadol

37 Yn nodweddiadol, mae arolygon etholiadol yn cyflwyno amrywiaeth o faterion a heriau sy’n gofyn am ddyfarniad ar gydbwysedd, gan gymryd i ystyriaeth materion, yn ogystal â gofynion statudol, sy’n cynnwys y canlynol:

- llywodraeth leol effeithiol a chyfleus;
- cydraddoldeb etholiadol (nifer yr etholwyr fesul cynghorydd);
- ystyriaethau a allai gyfiawnhau lefelau annodweddiadol o gydraddoldeb etholiadol, fel cysylltiadau cymunedol penodol;
- topograffi’r tir, bryniau ac afonydd yn creu ffiniau naturiol a thraffyrdd/rheilffyrdd yn ffurfio ffiniau artiffisial;
- ffactorau newidiol (fel amddifadedd, poblogaethau myfyrwyr a thwristiaeth);
- gwahaniaethau rhwng ardaloedd gwledig a threfol; a,
- ffiniau ardaloedd cymunedol ac unrhyw ffiniau wardiau cymunedol – gan y bydd y Comisiwn yn defnyddio cymunedau a wardiau cymunedol fel y “blociau adeiladu” ar gyfer wardiau etholiadol prif ardaloedd.

38 Bydd y Comisiwn yn cymryd yr holl ffactorau hyn i ystyriaeth wrth ddylunio cynigion a gwneud argymhellion, ac mae’n gwahodd ymatebwyr i ystyried pob un o’r rhain wrth gyflwyno sylwadau i’r Comisiwn yn ystod adolygiadau etholiadol.

Llywodraeth leol effeithiol a chyfleus

39 Mae’n ddyletswydd ar y Comisiwn i argymell trefniadau etholiadol i Weinidogion Cymru sydd wedi’u dylunio i sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus i brif gynghorau.

40 Wrth geisio sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus, mae’r Comisiwn, wrth ystyried trefniadau etholiadol posibl, yn ceisio sicrhau bod wardiau etholiadol yn gydlynol yn fewnol. Ym marn y Comisiwn, mae hyn yn golygu bod cysylltiadau ffyrdd rhesymol ar draws y ward etholiadol fel y gellir ei chroesi yn rhwydd, ac y gall yr holl etholwyr yn y ward gymryd rhan ym materion a gweithgareddau pob rhan ohoni heb orfod teithio trwy ward gyfagos. Efallai na fydd hyn yn wir, er enghraifft, os bydd ffin ward etholiadol bosibl yn uno dwy gymuned lle mae nodwedd fel mynydd neu afon yn eu rhannu.

41 Bydd ffactorau sy’n cynnwys mynediad cyfleus at aelodau etholedig gan yr etholwyr a’r bobl y maent yn eu cynrychioli, patrymau aneddiadau a rhwyddineb cyfathrebu o fewn ardaloedd etholiadol yn cael eu cymryd i ystyriaeth.

Cydraddoldeb etholiadol a Niferoedd Cynghorwyr

42 Fel y disgrifir uchod, mae'n ofynnol i'r Comisiwn gymryd dymunoldeb cydraddoldeb etholiadol i ystyriaeth pan fydd yn cynnal arolygon etholiadol. Mae cydraddoldeb etholiadol yn cyfeirio at sefyllfa lle mae'r gymhareb etholwyr i aelodau etholedig yr un fath, neu bron yr un fath, ym mhob ward etholiadol yn y brif ardal.

43 Bydd yr wybodaeth y mae'r Comisiwn yn ei derbyn am nifer yr etholwyr mewn ardal yn caniatáu iddo benderfynu ar ffiniau wardiau, a nifer y cynghorwyr etholedig ar gyfer pob ward, gyda'r nod o sicrhau cydraddoldeb etholiadol. Bydd y Comisiwn yn ceisio sicrhau cymarebau etholiadol ar gyfer wardiau etholiadol sy'n agos at gyfartaledd y cyngor, ond mae'r Comisiwn yn cydnabod serch hynny bod rhyw lefel o anghysondeb yn anochel yn ymarferol.

44 Polisi'r Comisiwn fydd ceisio sicrhau lefel o anghysondeb nad yw'n fwy nag 20% o gyfartaledd y cyngor ar gyfer unrhyw ward etholiadol. Fodd bynnag, mae'r Comisiwn o'r farn bod pob cyngor yn wahanol ac y bydd rhai cynghorau a wardiau etholiadol yn gallu darparu ar gyfer lefel well o gydraddoldeb etholiadol nag eraill. Bydd y Comisiwn yn ceisio darparu'r lefel orau o gydraddoldeb etholiadol o bob ardal sy'n cael ei hadolygu ac yn ystyried pob achos yn ôl ei deilyngdod. Mae'r Comisiwn o'r farn y gellir cyfiawnhau gwyro o'r gymhareb gyfartalog ar gyfer y cyngor dim ond trwy dystiolaeth eglur o ffactorau cydbwyso eraill, fel cysylltiadau lleol neu ystyriaethau perthnasol eraill.

45 Mae gan lawer o brif gynghorau wardiau etholiadol trefol a gwledig. Yn achlysurol, mae'r Comisiwn wedi derbyn sylwadau i'r perwyl y dylai fod gan ardaloedd trefol fwy o gynghorwyr yn gymesur nag ardaloedd gwledig gan fod ardaloedd trefol yn cyflwyno materion mwy cymhleth. Mae eraill wedi dadlau y dylai fod gan ardaloedd gwledig fwy o gynghorwyr yn gymesur gan fod poblogaethau gwledig yn fwy gwasgaredig, ac felly'n anoddach eu cysylltu. Nid oes unrhyw ddarpariaeth mewn deddfwriaeth ar gyfer dull o'r fath. Nid yw cynyddu'r defnydd o ddulliau cyfathrebu electronig yn gyffredinol yn gwahaniaethu o gwbl rhwng ardaloedd trefol a gwledig. Fodd bynnag, efallai y bydd eithriadau lle mae nodweddion lleol, gan gynnwys topograffi a'r ffaith fod band eang cyflym iawn ar gael, yn arwain at dderbyniad o anghysondeb penodol mewn cymhareb etholiadol ar gyfer un neu fwy o wardiau etholiadol.

46 Mae'r Comisiwn wedi comisiynu ymchwil annibynnol ar lwyth gwaith Cynghorwyr Sir yng Nghymru. Mae'r ymchwil yn dangos mai'r effaith fwyaf ar lwyth gwaith cynghorydd yw'r gwahanol gyfrifoldebau cabinet a phwyllgor, ond mae amddifadedd hefyd yn cael effaith fawr ar lwyth gwaith cynghorydd. Mae'r adroddiad ar gael ar wefan y Comisiwn, ac mae'r Comisiwn wedi ei gymryd i ystyriaeth wrth benderfynu ar y dull o ymdrin â'i bolisi maint cynghorau a nodir uchod.

47 Fel y nodir uchod, mae Deddf 2013 yn cyflwyno gofyniad pellach ar y Comisiwn i gymryd i ystyriaeth "…unrhyw anghysondeb rhwng nifer etholwyr llywodraeth leol a nifer y personau sydd yn gymwys i fod yn etholwyr llywodraeth leol (fel a welir mewn ystadegau swyddogol perthnasol)". Mae'r Comisiwn yn dibynnu ar y Swyddfa Ystadegau Gwladol i ddarparu ffigurau poblogaeth, y gellir asesu'r anghysondeb rhwng nifer yr etholwyr cofrestredig a'r boblogaeth leol ar eu sail. Fodd bynnag, mae'n aml yn wir bod ffigurau poblogaeth a nifer etholwyr yn cael eu cofnodi ar draws ardaloedd lleol ychydig yn wahanol, felly gall yr anghysondeb fod yn destun

amcangyfrif bras yn unig. Bydd y Comisiwn yn defnyddio'r ystadegau sydd ar gael yn y ffordd orau bosibl a lle mae'n briodol gwneud hynny.

48 Nod cyffredinol y Comisiwn yw y dylai cydraddoldeb etholiadol mewn prif ardal wella o ganlyniad i arolwg etholiadol. Bydd hyn yn cael ei hysbysu gan y data a ddarperir gan gynghorau ar etholwyr cyfredol yn ogystal â rhagolygon etholiadol pum mlynedd. Bydd y Comisiwn yn ystyried ac yn ymateb i oblygiadau newidiadau i nifer a dosbarthiad etholwyr a ragwelir. Mae'r Comisiwn yn disgwyl i gynghorau ddarparu amcangyfrifon o newidiadau etholaethol wedi'u hategu gan dystiolaeth briodol. Fodd bynnag, ym mhrofiad y Comisiwn, mae'r ffigurau rhagweledig yn aml yn wahanol iawn i newidiadau gwirioneddol i nifer yr etholwyr sy'n digwydd wedi hynny, a bydd y Comisiwn yn cymryd hyn i ystyriaeth hefyd yn ei broses o wneud penderfyniadau (gweler ymhellach isod).

Wardiau etholiadol aml-aelod

49 Mae'r Comisiwn o'r farn bod wardiau etholiadol aml-aelod yn fwy tebygol o fod yn effeithiol a chyfleus mewn ardaloedd trefol nag mewn ardaloedd gwledig. Mewn ardaloedd â phoblogaeth ddwysach, fel y gwelir mewn ardaloedd trefol, mae'n bosibl y gallai llawer o'r materion y gellid galw ar gynghorydd i fynd i'r afael â nhw fod yn gyffredinol debyg eu natur ac felly gallent ganiatáu i gynghorwyr lluosog ymdrin â materion tebyg. Mae'r Comisiwn o'r farn y byddai wardiau aml-aelod mewn ardaloedd gwledig yn arwain at ardaloedd daearyddol mawr iawn a fyddai'n achosi problemau i'r etholwyr a'r aelodau etholedig, fel teithio ac amser.

Ffigurau rhagweledig pum mlynedd

50 Mae'n rhaid i'r Comisiwn roi sylw i'r ffigurau etholaeth rhagweledig pum mlynedd yn rhan o'i ystyriaethau wrth lunio cynigion ac argymhellion. Fel y nodwyd uchod, mae'r Comisiwn yn gofyn am yr amcanestyniadau hyn gan y prif gyngor sy'n cael ei adolygu. Mae'r Comisiwn yn ymwybodol nad yw amcanestyniadau yn wyddor fanwl ac felly er y bydd y Comisiwn yn rhoi sylw i ffigurau amcanestynedig y prif gyngor, bydd y Comisiwn yn neilltuo mwy o bwys i ffigurau etholaeth cyfredol a ddarperir gan y cyngor.

Ffigurau poblogaeth

51 Bydd y Comisiwn yn rhoi sylw i'r ffigurau poblogaeth a ddarperir iddo gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol, fel y disgrifir uchod. Mae'r Comisiwn yn defnyddio'r amcangyfrifon canol blwyddyn o boblogaeth ar gyfer ardaloedd cenedlaethol a lleol. Mae'r rhain yn seiliedig ar ddata Cyfrifiad, wedi'u diweddaru gyda gwybodaeth o amrywiaeth o ffynonellau a gyhoeddir yn flynyddol. Bydd y Comisiwn yn cyfeirio yn ei ystyriaethau at yr amcangyfrif canol blwyddyn diweddaraf a gyhoeddwyd ar yr adeg pan ddechreuodd yr arolwg etholiadol.

Cymunedau

52 Gall fod rhywfaint o ddryswch ynghylch yr hyn a olygir gan y gair cymuned. Mae rhai o'r farn ei fod yn cyfeirio at y stryd y maent yn byw arni, eraill at ardal pentref ehangach, eraill at ardaloedd llawer mwy. Mae pob un o'r rhain yn gwbl gywir ac yn adlewyrchu bywydau pobl a'r agweddau gwahanol a thebyg ar leoedd lle'r ydym yn byw, yn gweithio ac yn rhyngweithio. Fodd bynnag, yng Nghymru, ceir ystyr ychwanegol a mwy technegol i'r gair gan fo Cymru gyfan

wedi'i rhannu'n ardaloedd cymunedol.

53 Mae gan lawer o ardaloedd cymunedol gynghorau tref neu gymuned. Lle mae gan ardal gymunedol gyngor cymuned neu dref, yna gellir rhannu'r ardaloedd hyn yn wardiau at ddibenion etholiadol. Mae dros ddwy ran o dair o boblogaeth Cymru wedi'u cwmpasu gan gynghorau tref a chymuned.

54 Bydd y Comisiwn yn defnyddio cymunedau a wardiau cymunedol fel ei brif "flociau adeiladu" sy'n cyfansoddi wardiau etholiadol.

55 Mae Deddf 2013 hefyd yn galluogi'r Comisiwn i argymell newidiadau i ffiniau cymunedau a wardiau cymunedol o ganlyniad i newidiadau i ffiniau'r wardiau etholiadol.

56 Yn unol â hynny, mae gan y Comisiwn hyblygrwydd o ran sut y mae'n defnyddio'r cymunedau a'r wardiau cymunedol presennol fel blociau adeiladu i greu wardiau etholiadol. Fodd bynnag, wrth greu wardiau etholiadol, mae'n rhaid i'r Comisiwn roi ystyriaeth i ddymunoldeb sefydlu ffiniau sy'n hawdd eu hadnabod ac yn parhau felly, a dymunoldeb peidio â thorri cysylltiadau lleol (ystyrir y gofynion hyn yn fwy manwl isod). Bydd y Comisiwn yn sicrhau bod cynigion ar gyfer newidiadau sylweddol i ffiniau wardiau etholiadol ac ar gyfer newidiadau canlyniadol i ffiniau cymunedau a wardiau cymunedol yn destun ymgynghoriad (naill ai mewn adroddiad cynigion drafft neu mewn ymgynghoriad atodol) cyn cael eu cynnwys mewn Adroddiad Argymhellion Terfynol. Bydd y Comisiwn yn croesawu yn arbennig sylwadau yn ymwneud â chynigion ar gyfer newidiadau i ffiniau a gefnogir gan dystiolaeth eglur a pherthnasol.

Ffiniau y gellir eu hadnabod yn rhwydd

57 Yn gyffredinol, bydd y Comisiwn yn defnyddio ardaloedd cymunedol, a lle maent yn bodoli, wardiau cymunedol fel y prif flociau adeiladu ar gyfer wardiau etholiadol. Mae hyn i bob pwrpas yn golygu bod ffiniau unrhyw wardiau etholiadol arfaethedig fel rheol yn cael eu ffurfio o ffiniau ardaloedd llywodraeth leol presennol ac felly dylai fod yn hawdd eu hadnabod. Fodd bynnag, mae hyn yn dibynnu ar ffiniau cymunedau a ffiniau wardiau cymunedol yn cael eu hadolygu yn rheolaidd gan y prif gyngor i gymryd datblygiadau newydd sy'n croesi ffiniau presennol i ystyriaeth.

58 Yn achlysurol yn ystod arolwg etholiadol, gallai'r Comisiwn nodi newidiadau sydd wedi digwydd mewn ardal leol a allai awgrymu y dylid newid ffiniau wardiau etholiadol, o dan amgylchiadau lle nad yw'r newidiadau hynny yn yr ardal wedi cael eu hadlewyrchu eto mewn newidiadau i gymunedau neu wardiau cymunedol. Er enghraifft, gallai fod yn wir bod datblygiad tai newydd mawr wedi cael ei greu ar draws ffiniau ward etholiadol a chymunedol presennol. Yn y sefyllfaoedd hyn, efallai y bydd y Comisiwn yn ystyried yn ystod arolwg etholiadol pa un a ddylid newid ffiniau'r ward etholiadol fel y gellir eu hadnabod yn haws yng ngoleuni'r newidiadau i'r ardal. Os bydd y Comisiwn o'r farn y dylid newid ffiniau wardiau etholiadol fel hyn, gallai hefyd ystyried a ddylid gwneud newidiadau canlyniadol i ffiniau cymuned neu ward gymunedol am yr un rhesymau neu resymau cysylltiedig.

59 Pan fo newidiadau i ffiniau cymunedau neu wardiau cymunedol yn cael eu hystyried o ganlyniad i newidiadau a gynigiwyd i ffiniau ward etholiadol, bydd y Comisiwn yn ceisio sicrhau y gellir

adnabod y ffiniau newydd hyn yn rhwydd yn yr un ffordd.

60 Yn fwy cyffredinol, gall ffyrdd ddylanwadu ar y ffiniau rhwng wardiau etholiadol neu gymunedau, er enghraifft os ydynt yn lleoliad ar gyfer siopau neu gyfleusterau cymunedol y mae pobl yn ymweld â nhw yn rheolaidd a lle maent yn rhyngweithio, neu os ydynt yn ffynhonnell o ryngweithio cymunedol, er enghraifft o ran ystyriaethau diogelwch, amgylcheddol neu economaidd. Fel arall, mae priffyrdd mawr, afonydd neu linellau rheilffordd yn aml yn rhwystrau ffisegol sy'n nodi'r ffin rhwng gwahanol gymunedau. Bydd y Comisiwn yn cymryd elfennau daearyddol fel y rhain i ystyriaeth wrth geisio penderfynu ar ffiniau y gellir eu hadnabod rhwng unedau etholiadol.

Cysylltiadau lleol

61 Mae'r ddeddfwriaeth yn ei gwneud yn ofynnol i'r Comisiwn roi sylw i unrhyw gysylltiadau lleol a fyddai'n cael eu torri gan newidiadau i drefniadau etholiadol. Gallai hyn fod yn arbennig o berthnasol pan fo cynigion yn cael eu gwneud ar gyfer trefniadau newydd sy'n rhannu wardiau etholiadol presennol. Fodd bynnag, cymaint yw cymhlethdod y term "cysylltiadau lleol" y gallai pobl ystyried fod gan eu hardal gysylltiadau â nifer o ardaloedd eraill. Gall hefyd fod yn wir y gallai'r rhai sy'n rhannu buddiant mewn cynnal a chadw a rheolaeth ffisegol eu hamgylchedd byw uniongyrchol fod o'r farn bod eu cysylltiadau lleol o fewn ffiniau gweddol gyfyngedig.

62 Fodd bynnag, gallai'r Comisiwn dderbyn sylwadau hefyd gan y rhai a allai fod â buddiant yn y ffordd y mae eu hysbyty cyffredinol neu eu hysgol uwchradd yn darparu gwasanaethu neu ym mharhad cyflogwr graddfa fawr, ac felly cysylltu eu hunain fel rhan o gymuned lawer ehangach hefyd. Mae hyn yn aml yn arwain at awgrymiadau o gysylltiadau lleol rhwng sawl ardal gymunedol (pa un a oes ganddynt gyngor cymuned neu dref ai peidio) a gall arwain yn aml at wrthwynebiad dwys i rannu'r ardaloedd hynny yn 2 (neu fwy) o wardiau etholiadol pan roeddent wedi'u cynnwys o fewn 1 yn flaenorol.

63 Gallai enghraifft arall o gysylltiadau lleol olygu bod ardal yn adnabod ei hun fel ardal Cymraeg ei hiaith. Mae'r Comisiwn yn cymryd nodweddion iaith Gymraeg ardal i ystyriaeth wrth gynnal adolygiad etholiadol, ac mae ganddo ddyletswydd gyffredinol i hybu'r defnydd o'r Gymraeg. Bydd y Comisiwn yn defnyddio data cyfrifiad i geisio sicrhau nad yw'n gwneud cynigion a fyddai'n tanseilio'r defnydd o'r Gymraeg.

64 Yn aml, mae'r Comisiwn yn clywed dim ond gan ymatebwyr sy'n gwrthwynebu ei gynigion ar y sail y byddent yn torri cysylltiadau lleol. Mae'r Comisiwn hefyd yn gofyn i ymatebwyr ei hysbysu pan fo ei gynigion yn adlewyrchu cysylltiadau lleol, fel y gellir cymryd unrhyw gefnogaeth i gynigion y Comisiwn i ystyriaeth pan fydd y Comisiwn yn penderfynu a ddylai adlewyrchu ei gynigion yn ei argymhellion terfynol.

65 Mewn llawer o ardaloedd, bydd angen i wardiau etholiadau fod yn fwy o ran rhychwant ffisegol na chymunedau unigol oherwydd ystyriaethau cydraddoldeb etholiadol. Yn yr achosion hyn, bydd y Comisiwn yn cyfuno 2 neu fwy o gymunedau mewn wardiau etholiadol unigol.

Enwau wardiau etholiadol

66 Yn rhan o arolwg etholiadol, mae'r Comisiwn yn ystyried enwau wardiau etholiadol yn yr ardal sy'n cael ei hadolygu. Arfer cyffredinol y Comisiwn fydd argymell newidiadau i enw ward etholiadol os yw o'r farn y gellir gwella'r enw, pa un a yw'r Comisiwn hefyd yn argymell newidiadau i drefniadau etholiadol eraill sy'n effeithio'r ward honno ai peidio.

67 Yng ngoleuni dyletswydd y Comisiwn i hyrwyddo defnydd o'r Gymraeg, ffafriaeth gyffredinol y Comisiwn fydd i wardiau etholiadol fod ag un enw yn y Gymraeg sy'n dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg.

68 Bydd y Comisiwn yn ystyried enw Cymraeg yn dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg os yw'r farn bod yr enw yn debygol o fod yn adnabyddadwy i drigolion yr un ardal eang o Gymru nad Cymraeg yw eu prif iaith. Gallai hyn fod oherwydd (er enghraifft) bod yr enw wedi'i gyfansoddi o enw lle sydd yr un fath neu'n debyg yn y Gymraeg a'r Saesneg neu oherwydd bod enw'r lle yn y Gymraeg yn arbennig o adnabyddus yn yr ardal.

69 Os yw'r enw Cymraeg wedi'i gyfansoddi o fwy nag 1 gair, bydd y Comisiwn yn ystyried bod yr enw hwnnw yn dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg dim ond os yw pob gair o'r enw yn debygol o fod yn adnabyddadwy yn y ffordd hon. Yn unol â hynny:

- os yw'r enw Cymraeg yn ymgorffori 1 neu fwy o enwau lleoedd sy'n debygol o fod yn adnabyddadwy yn y ffordd hon yn ogystal ag enw lle nad yw hynny'n debygol o fod yn wir amdano, ni fydd y Comisiwn yn ystyried bod yr enw hwnnw yn dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg;
- os yw'r enw Cymraeg yn ymgorffori geiriau nad ydynt yn enwau lleoedd (er enghraifft, dynodiad daearyddol fel "gogledd", "de" neu "canolbarth") ni fydd y Comisiwn fel rheol yn ystyried bod yr enw hwnnw yn dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg;
- fodd bynnag, os yw'r enw Cymraeg wedi'i gyfansoddi dim ond o enwau lleoedd sy'n debygol o fod yn adnabyddadwy yn y ffordd hon ynghyd â gair Cymraeg sy'n golygu "and", bydd y Comisiwn yn ystyried bod yr enw hwnnw yn dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg.

70 Bydd y Comisiwn hefyd yn cynnig enwau sydd â'r nod o osgoi'r angen am dreigladau yn y Gymraeg er mwyn gwneud enwau yn fwy adnabyddadwy.

71 Os nad yw'r Comisiwn yn gallu nodi enw unigol priodol yn y Gymraeg sy'n dderbyniol i'w ddefnyddio yn y Saesneg o ran ward etholiadol, bydd y Comisiwn yn cynnig enwau eraill ar gyfer y ward honno yn y Gymraeg a'r Saesneg.

72 Bydd y Comisiwn yn ymgynghori â Chomisiynydd y Gymraeg ar enwau'r wardiau etholiadol yn yr ardal sy'n destun arolwg etholiadol. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gyfrifol am gynghori ar ffurfiau safonol enwau lleoedd yng Nghymru. Mae Comisiynydd y Gymraeg wedi cynnull Panel Safoni Enwau Lleoedd i ddarparu argymhellion a chyngor arbenigol yn y maes hwn. Wrth lunio ei argymhellion, mae'r Panel yn dilyn canllawiau safoni cenedlaethol a hefyd yn rhoi ystyriaeth i ystyr, hanes a tharddiad enwau'r lleoedd, yn ogystal â'u defnydd. Mae Comisiynydd y Gymraeg wedi cytuno i ddarparu cyngor arbenigol i'r Comisiwn ar sut y dylid sillafu enwau wardiau

etholiadol mewn cyd-destunau swyddogol.

73 Mae’r Comisiwn yn croesawu awgrymiadau o enwau wardiau etholiadol ar bob cam o arolwg etholiadol.

Sylwadau

74 Mae’r Comisiwn yn annog prif gynghorau, cynghorau tref a chymuned, aelodau etholedig, partïon â buddiant a’r cyhoedd i wneud sylwadau ac awgrymiadau yn rhan o broses arolygon etholiadol. Mae’r Comisiwn yn croesawu sylwadau sy’n seiliedig ar dystiolaeth a ffeithiau sy’n berthnasol i’r trefniadau etholiadol sy’n cael eu hystyried. Bydd y Comisiwn yn ystyried ac yn cydnabod pob sylw sy’n cael ei wneud. Os bydd unrhyw unigolyn neu gorff yn gwneud sylw i’r Comisiwn a ddim yn derbyn cydnabyddiaeth, dylai gysylltu â’r Comisiwn i sicrhau ei fod wedi derbyn y sylw. Os na chydnabyddir eich sylw, yna mae’n hynod debygol nad yw’r Comisiwn wedi derbyn y sylw ac na fydd yn cael ei ystyried yn ystod ystyriaethau’r Comisiwn. Os nad ydych wedi derbyn cydnabyddiaeth mewn ymateb i’r sylwadau, cysylltwch â’r Comisiwn.

75 Bydd yr holl sylwadau y mae’r Comisiwn yn eu derbyn yn cael eu cyhoeddi ar wefan y Comisiwn ochr yn ochr ag Adroddiadau Cynigion Drafft ac Argymhellion Terfynol y Comisiwn. I ddiogelu preifatrwydd unigolion sy’n cymryd rhan yn yr arolygon, bydd y Comisiwn yn mabwysiadu’r dull canlynol o hepgor unrhyw wybodaeth bersonol sydd yn y sylwadau ysgrifenedig a gyhoeddir gan y Comisiwn.

76 Sylwadau gan ffigyrau cyhoeddus a swyddogion (megis cynghorwyr, Aelodau Seneddol neu Aelodau’r Senedd) sy’n gweithredu yn rhinwedd eu swydd:

- bydd y Comisiwn yn cyhoeddi enw unrhyw ffigwr cyhoeddus neu swyddog sy’n ysgrifennu yn rhinwedd ei swydd
- fodd bynnag, bydd pob cyfeiriad post ac ebost, rhif ffôn a llofnod yn cael eu hepgor.

77 Sylwadau gan aelodau’r cyhoedd a gan ffigyrau cyhoeddus neu swyddogion sy’n ysgrifennu i fynegi eu safbwyntiau personol:

- bydd y Comisiwn yn hepgor enw a chyfeiriad post unigolion sy’n cyflwyno sylwadau, ond bydd yn cyhoeddi lleoliad bras cyfeiriad post yr unigolyn – hynny yw, drwy gyfeirio at y pentref, y dref neu’r ddinas a nodwyd
- bydd pob cyfeiriad ebost, rhif ffôn a llofnod yn cael eu hepgor.

78 Bydd y Comisiwn hefyd yn hepgor unrhyw beth mewn sylw a allai fod yn anghyfreithlon, yn enllibus, neu’n anghyfreithlon ac yn enllibus.

79 Hoffai’r Comisiwn annog sylwadau gan y rhai â gwybodaeth leol am eu hardal i awgrymu trefniadau etholiadol priodol i’r Comisiwn pan fydd adolygiad yn cael ei gynnal. Bydd y Comisiwn yn derbyn sylwadau drwy e-bost, llythyr neu drwy ei borth ymgynghori. Bydd yr holl fanylion cyfathrebu yn cael eu darparu ar ddechrau adolygiad.

Casgliad

80 Mae arolwg etholiadol yn arferiad o gyfrifoldeb statudol y Comisiwn, y defnydd o bwerau a roddwyd i'r Comisiwn, a'r defnydd o grebwyll y mae'r ddeddfwriaeth yn galw amdano. Ni fwriedir i bolisïau'r Comisiwn roi hyder o ran sut y bydd yn mynd i'r afael â'r heriau mewn unrhyw arolwg, ond nid ydynt yn atal taro'r cydbwysedd cywir o dan amgylchiadau penodol y cymunedau a'r prif gyngor sy'n cael eu hadolygu. Mae'r Comisiwn yn arfer dyfarniad cyfunol o ran penderfynu ar faterion yn ei arolygon a bydd yr ystyriaeth a roddwyd i'r materion a'r rhesymeg a fabwysiadwyd yn cael ei esbonio yn adroddiadau'r Comisiwn.

Mai 2025

COMISIWN DEMOCRATIAETH A
FFINIAU CYMRU

Atodiad 1 - Amserlen

	2025														2026						2027				2028												2029								
	IONAWR	CHWEFROR	MAWRTH	EBRILL	MAI	MEHEFIN	GORFFENNAF	AWST	MEDI	HYDREF	TACHWEDD	RHAGFYR	IONAWR	CHWEFROR	MAWRTH	EBRILL	MAI	MEHEFIN	GORFFENNAF	AWST	MEDI	HYDREF	TACHWEDD	RHAGFYR	IONAWR	CHWEFROR	MAWRTH	EBRILL	MAI	MEHEFIN	GORFFENNAF	AWST	MEDI	HYDREF	TACHWEDD	RHAGFYR	IONAWR	CHWEFROR	MAWRTH	EBRILL	MAI	MEHEFIN	GORFFENNAF	AWST	MEDI
Bro Morgannwg																																													
Caerffili																																													
Ceredigion																																													
Sir Gaerfyrddin																																													
Sir Benfro																																													
Abertawe																																													
Torfaen																																													
Rhondda Cynon Taf																																													
Pen-y-bont a'r Ogwr																																													
Conwy																																													
Merthyr Tudful																																													
Sir y Fflint																																													
Casnewydd																																													
Ynys Môn																																													
Sir Fynwy																																													
Wrecsam																																													
Powys																																													
Gwynedd																																													
Sir Dinbych																																													
Blaenau Gwent																																													
Caerdydd																																													
Castell-nedd Port Talbot																																													

Atodiad 2

METHODOLEG MAINT Y CYNGOR

Prif Gynghorau Allweddol

1. **Maint Lleiaf ac Uchaf y Cyngor:**
   - Ni ddylai maint y cyngor fod yn llai na 30 aelod.
   - Ni ddylai maint y Cyngor fod yn fwy na 75 aelod fel arfer.
2. **Eithrio Caerdydd:**
   - Mae Caerdydd wedi'i heithrio o gyfrifiadau oherwydd ei phoblogaeth a'i dwysedd sylweddol uwch. Ar hyn o bryd mae gan Gyngor Caerdydd 79 o aelodau, sef y man cychwyn ar gyfer arolygon yn y dyfodol. Pe bai Caerdydd yn cael ei chynnwys yn y cyfrifiadau, mae'r Comisiwn o'r farn na fyddai modd rheoli'r nifer hwn o gynghorwyr ac na fyddai'n darparu ar gyfer llywodraeth leol effeithiol a chyfleus.

Methodoleg

1. **Ffactor Poblogaeth:**
   - Mae maint lleiaf cyngor wedi'i osod ar 30 aelod.
   - Yr ardal prif gyngor â'r boblogaeth leiaf yw Merthyr Tudful (58,593). Ystyrir hwn y lleiafswm poblogaeth.
   - Dyrennir cynghorwyr ychwanegol yn seiliedig ar y boblogaeth dros y lleiafswm hwn. Mae'r ystod o gynghorwyr (30 i 75) yn gymesur â'r ystod o boblogaethau dros yr isafswm (58,593 i 246,742).
2. **Ffactor Gwasgaredig:**
   - Cyfrifir dwysedd poblogaeth drwy rannu'r boblogaeth yn ôl yr ardal.
   - Penderfynir ar ffactor gwasgaredig drwy fynegi dwysedd poblogaeth pob cyngor fel canran o'r dwysedd uchaf (Casnewydd ar 859.2) ac yna ei wrthdroi.
   - Dyrennir cynghorwyr ychwanegol yn seiliedig ar y ffactor gwasgaredig hwn.
3. **Ffactor Amddifadedd:**
   - Mae cynghorau sydd â 10-20% o'u hardaloedd yn yr 20% mwyaf difreintiedig o Ardaloedd Cynnyrch Ehangach Haen Is (LSOA) yng Nghymru yn derbyn 1 cynghorydd ychwanegol.
   - Mae cynghorau sydd â mwy nag 20% yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig yn derbyn 2 gynghorydd ychwanegol.
   - Nid yw cynghorau sydd eisoes ar uchafswm o 75 aelod yn derbyn cynghorwyr ychwanegol.
4. **Ffactor Ardal Wledig:**
   - Mae cynghorau sydd â 40-75% o'u hardaloedd adeiledig o dan 10,000 o bobl yn derbyn 1 cynghorydd ychwanegol.
   - Mae cynghorau sydd â mwy na 75% o'u hardaloedd adeiledig o dan 10,000 o bobl yn derbyn 2 gynghorydd ychwanegol.
   - Nid yw cynghorau sydd eisoes ar uchafswm o 75 aelod yn derbyn cynghorwyr ychwanegol.
5. **Argymhelliad Cap Newid o 10%:**
   - Mae argymhelliad uchafswm newid o 10% o'r nifer bresennol o gynghorwyr yn cael ei gymhwyso.
   - Nid yw cynghorau sydd eisoes ar uchafswm o 75 neu lleiafswm o 30 aelod yn derbyn cynghorwyr ychwanegol na llai.
6. **Ystod:**
   - Dyrennir ystod nifer o gynghorwyr i bob prif gyngor.
   - Gofynnir i gynghorau ddarparu eu dewis o gynghorwyr o fewn yr ystod hon yn eu hymateb i'r ymgynghoriad polisi ac ymarfer.

Methodoleg Maint y Cyngor

1. Mae maint y cyngor hwn yn defnyddio ystadegau poblogaeth ac ardaloedd cyhoeddedig er mwyn cyfrifo maint cyngor gorau posibl ar gyfer pob prif ardal cyngor. Mae'r fethodoleg hon yn seiliedig ar yr egwyddorion canlynol:

- Ni ddylai maint y cyngor fod yn llai na 30 aelod;
- Ni ddylai maint y cyngor fod yn fwy na 75 o aelodau fel arfer;
- poblogaeth;
- gwasgariad poblogaeth;
- Amddifadedd;
- Ardal Wledig, ac
- Argymhelliad cap newid o 10%.

Ystyriwyd hefyd y dylid tynnu Caerdydd allan o'r holl gyfrifiadau oherwydd ei phoblogaeth a'i dwysedd poblogaeth sylweddol uwch. Ar hyn o bryd mae gan Gyngor Caerdydd 79 o aelodau a dyna fydd man cychwyn unrhyw arolygon yn y dyfodol.

Mae'r tabl canlynol yn dangos y nifer presennol o gynghorwyr a maint y boblogaeth ar gyfer pob prif ardal cyngor.

dod	Poblogaeth ACB SYG 2023	Cynghorwyr Presennol
Blaenau Gwent	67,356	33
Pen-y-bont ar Ogwr	146,743	51
Caerffili	176,437	69
Caerdydd	383,536	79
Sir Gaerfyrddin	190,083	75
Ceredigion	73,050	38
Conwy	114,410	55
Sir Ddinbych	97,156	48
Sir y Fflint	155,812	67
Gwynedd	119,173	69
Ynys Mon	69,291	35
Merthyr Tudful	58,593	30
Sir Fynwy	94,572	46
Castell-nedd Port Talbot	142,898	60
Casnewydd	163,628	51
Sir Benfro	125,006	60
Powys	134,439	68
Rhondda Cynon Taf	241,178	75
Abertawe	246,742	75
Torfaen	93,419	40
Bro Morgannwg	134,733	54
Wrecsam	136,149	56

Daw'r wybodaeth am y boblogaeth o ffigyrau Amcangyfrif Canol Blwyddyn (ACB) 2023 a gyhoeddwyd gan y SYG.

Ffactor Poblogaeth

3. Ar y sail y dylai lleiafswm maint cyngor fod yn 30, rhoddir y dyraniad hwn i bob ardal fel y lleiafswm o gynghorwyr (Lleiaf Cyng). Yr ardal prif gyngor â'r boblogaeth leiaf yw Merthyr Tudful gyda 58,593 felly ystyriwyd hwn fel yr isafswm poblogaeth ac mae'r boblogaeth dros yr isafswm hwn wedi'i chyfrifo (Pob. Dros Lleiaf.). Yna cyfrifwyd nifer y cynghorwyr ychwanegol yn seiliedig ar faint y boblogaeth (Cyng. Pob. Ychwanegol) trwy gyfrifo ystod y cynghorwyr (30 i 75 = 45) â'r ystod o boblogaethau dros yr isafswm (58,593 i 246,742 = 188,149). Mae rhannu 188,149 â 45 yn rhoi dyraniad o 1 cynghorydd fesul 4,181 o bobl. Yna cyfrifir nifer y cynghorwyr ychwanegol drwy rannu'r boblogaeth dros y lleiafswm gan 4,181. Er enghraifft, mae gan Sir Ddinbych boblogaeth o 35,107 dros y lleiafswm hwn, pan gaiff ei rannu â 4,181, mae'n rhoi cyfanswm o 8 (8.3 o gynghorwyr ychwanegol wedi'u talgrynnu).

Awdurdod	Poblogaeth	Pop dros lleiaf.	Cyng Pob Ychwanegol
Blaenau Gwent	67,356	8,763	2
Pen-y-bont ar Ogwr	146,743	88,150	21
Caerffili	176,437	117,844	28
Caerdydd	383,536	324,943	
Sir Gaerfyrddin	190,083	131,490	31
Ceredigion	73,050	14,457	3
Conwy	114,410	55,817	13
Sir Ddinbych	97,156	38,563	9
Sir y Fflint	155,812	97,219	23
Gwynedd	119,173	60,580	14
Ynys Mon	69,291	10,698	3
Merthyr Tudful	58,593	-	-
Sir Fynwy	94,572	35,979	9
Castell-nedd Port Talbot	142,898	84,305	20
Casnewydd	163,628	105,035	25
Sir Benfro	125,006	66,413	16
Powys	134,439	75,846	18
Rhondda Cynon Taf	241,178	182,585	44
Abertawe	246,742	188,149	45
Torfaen	93,419	34,826	8
Bro Morgannwg	134,733	76,140	18
Wrecsam	136,149	77,556	19

Daw'r wybodaeth am y boblogaeth o ffigyrau Amcangyfrif Canol Blwyddyn 2023 a gyhoeddwyd gan y SYG.

Ffactor Gwasgaredig

4. Mae'r tabl canlynol yn dangos yr ardal ar gyfer pob ardal prif gyngor fel un sy'n deillio o'r mesuriadau ardal safonol a gyhoeddwyd gan y SYG ym mis Rhagfyr 2022. Cyfrifwyd dwysedd y boblogaeth (Dwysedd Pob.) trwy rannu'r boblogaeth yn ôl yr ardal. Yna cyfrifwyd Ffactor Gwasgaredig trwy fynegi dwysedd poblogaeth pob prif gyngor (Dwysedd Pob.) fel canran o'r ffigwr dwysedd uchaf (Casnewydd ar 859.2) a'i fynegi fel gwrthdro fel y bydd gan ardaloedd â'r dwyseddau uchaf y ffigurau canran isaf.

Awdurdod	Poblogaeth	Ardal (cm sq)	Dwysedd Pob	Factor Gwasgaredig
Blaenau Gwent	67,356	109	619.49	28%
Pen-y-bont ar Ogwr	146,743	251	585.13	32%
Caerffili	176,437	277	636.07	26%
Caerdydd	383,536	141	2721.77	
Sir Gaerfyrddin	190,083	2,370	80.19	91%
Ceredigion	73,050	1,785	40.92	95%
Conwy	114,410	1,126	101.62	88%
Sir Ddinbych	97,156	837	116.09	86%
Sir y Fflint	155,812	440	354.25	59%
Gwynedd	119,173	2,535	47.01	95%
Ynys Mon	69,291	712	97.31	89%
Merthyr Tudful	58,593	111	525.75	39%
Sir Fynwy	94,572	849	111.37	87%
Castell-nedd Port Talbot	142,898	441	323.85	62%
Casnewydd	163,628	190	859.25	0%
Sir Benfro	125,006	1,618	77.24	91%
Powys	134,439	5,181	25.95	97%
Rhondda Cynon Taf	241,178	424	568.61	34%
Abertawe	246,742	378	653.42	24%
Torfaen	93,419	126	743.20	16%
Bro Morgannwg	134,733	331	406.87	53%
Wrecsam	136,149	504	270.26	69%

5. Yna, cyfrifir nifer y cynghorwyr ychwanegol ar gyfer pob prif gyngor mewn perthynas â phoblogaeth wasgaredig (Cyng. Gwasgaredig) trwy gymhwyso'r Ffactor Gwasgaredig (a ddisgrifir yn y tabl uchod) i nifer y Cynghorwyr Poblogaeth (Cyng. Pob.). Er enghraifft i Gastell-nedd Port Talbot mae nifer y Cynghorwyr Gwasgaredig yn 62% o 20 sef 12 (12.4 wedi'i dalgrynnu i lawr).

Awdurdod	**Cyng. Pob**	**Cyng. Gwasgaredig**
Blaenau Gwent	2	1
Pen-y-bont ar Ogwr	21	7
Caerffili	28	7
Caerdydd		
Sir Gaerfyrddin	31	28
Ceredigion	3	3
Conwy	13	11
Sir Ddinbych	9	8
Sir y Fflint	23	14
Gwynedd	14	13
Ynys Mon	3	3
Merthyr Tudful	0	0
Sir Fynwy	9	8
Castell-nedd Port Talbot	20	12
Casnewydd	25	0
Sir Benfro	16	15
Powys	18	17
Rhondda Cynon Taf	44	15
Abertawe	45	11
Torfaen	8	1
Bro Morgannwg	18	10
Wrecsam	19	13

Ffactor Amddifadedd

6. Ar gyfer y Rhaglen Arolygon hon mae'r Comisiwn hefyd wedi cynnwys ffactor ar gyfer ardaloedd o amddifadedd uchel. Mae prif gynghorau sydd â chanran rhwng 10 ac 20 o'r 20% mwyaf difreintiedig o Ardaloedd Gynnyrch Ehangach Haen Is yng Nghymru wedi cael cynghorydd ychwanegol, y rhai sydd â chanran uwch nag 20 wedi cael cynghorydd pellach (cyfanswm o 2). Dangosir nifer y cynghorwyr a ddyrannwyd yn dilyn y ffactor amddifadedd fel Cynghorwyr Amdd. yn y tabl. Mae'r rhai sydd â dyraniad o 75 eisoes ar y nifer uchaf o gynghorwyr a ganiateir o fewn y polisi hwn ac felly nid oes unrhyw gynghorwyr ychwanegol wedi'u hychwanegu.

Awdurdod	% AGEHIs Mwyaf Difreintiedig 20% (WIMD 2019)	Cyng Amdd.
Blaenau Gwent	45	2
Pen-y-bont ar Ogwr	20	1
Caerffili	24	2
Caerdydd	28	
Sir Gaerfyrddin	11	1
Ceredigion	4	0
Conwy	13	1
Sir Ddinbych	16	1
Sir y Fflint	11	1
Gwynedd	5	0
Ynys Mon	14	1
Merthyr Tudful	31	2
Sir Fynwy	2	0
Castell-nedd Port Talbot	33	2
Casnewydd	35	2
Sir Benfro	11	1
Powys	6	0
Rhondda Cynon Taf	29	2
Abertawe	24	2
Torfaen	32	2
Bro Morgannwg	13	1
Wrecsam	12	1

Ffactor Ardal Wledig

7. Ar gyfer y Rhaglen Arolygon hon mae'r Comisiwn hefyd wedi cynnwys ffactor ar gyfer ardaloedd sydd yn wledig iawn. Mae prif gynghorau sydd â chanran rhwng 40 a 75 o'i ardaloedd adeiledig o dan 10,000 o bobl wedi cael cynghorydd ychwanegol, y rhai sydd â chanran uwch na 75 wedi cael cynghorydd pellach (cyfanswm o 2). Mae'r rhai sydd â dyraniad o 75 eisoes ar y nifer uchaf o gynghorwyr a ganiateir o fewn y polisi hwn ac felly nid oes unrhyw gynghorwyr ychwanegol wedi'u hychwanegu.

Awdurdod	**% AGEHIs Mwyaf Difreintiedig 20% (WIMD 2019)**	**Cyng Amdd.**
Blaenau Gwent	45	2
Pen-y-bont ar Ogwr	20	1
Caerffili	24	2
Caerdydd	28	
Sir Gaerfyrddin	11	1
Ceredigion	4	0
Conwy	13	1
Sir Ddinbych	16	1
Sir y Fflint	11	1
Gwynedd	5	0
Ynys Mon	14	1
Merthyr Tudful	31	2
Sir Fynwy	2	0
Castell-nedd Port Talbot	33	2
Casnewydd	35	2
Sir Benfro	11	1
Powys	6	0
Rhondda Cynon Taf	29	2
Abertawe	24	2
Torfaen	32	2
Bro Morgannwg	13	1
Wrecsam	12	1

Cyhoeddir y wybodaeth Ardal Adeiledig gan y SYG yn seiliedig ar ddata Cyfrifiad 2021.

Dyraniadau

Awdurdod	Cyng Isaf	Cyng Pob	Cyng Gwas	Cyng Amdd	Cyng Wledig	Dyraniad
Blaenau Gwent	30	2	1	2	0	35
Pen-y-bont ar Ogwr	30	21	7	1	0	59
Caerffili	30	28	7	2	1	68
Caerdydd	30					
Sir Gaerfyrddin	30	31	28	1	1	91
Ceredigion	30	3	3	0	2	38
Conwy	30	13	11	1	1	56
Sir Ddinbych	30	9	8	1	1	49
Sir y Fflint	30	23	14	1	1	69
Gwynedd	30	14	13	0	2	59
Ynys Mon	30	3	3	1	2	39
Merthyr Tudful	30	-	0	2	0	32
Sir Fynwy	30	9	8	0	1	48
Castell-nedd Port Talbot	30	20	12	2	0	64
Casnewydd	30	25	0	2	0	57
Sir Benfro	30	16	15	1	2	64
Powys	30	18	17	0	2	67
Rhondda Cynon Taf	30	44	15	2	0	91
Abertawe	30	45	11	2	0	88
Torfaen	30	8	1	2	0	41
Bro Morgannwg	30	18	10	1	0	59
Wrecsam	30	19	13	1	1	64

Dyraniadau Terfynol

8. Ar gyfer y Rhaglen Arolygon hon, mae'r Comisiwn wedi dyrannu ystod nifer o gynghorwyr i bob Prif Gyngor sy'n ystyried yr holl ffactorau a restrir yn yr adrannau uchod. Mae'r Comisiwn hefyd wedi cynnwys ffactor argymell uchafswm newid o 10% o'r trefniadau presennol gan y byddai unrhyw beth mwy yn achosi aflonyddwch sylweddol ar draws y Prif Gyngor. Mae'r Comisiwn wedi cynnal y safbwynt na ddylai unrhyw gyngor gael mwy na 75 o gynghorwyr ac ni ddylai unrhyw gyngor gael llai na 30 o gynghorwyr. Dylid nodi bod Caerdydd wedi'i thynnu allan o'r holl gyfrifiadau oherwydd ei phoblogaeth a'i dwysedd poblogaeth sylweddol uwch.

Bydd y Comisiwn yn gofyn i bob prif gyngor yn eu hymateb i'r ymgynghoriad polisi ac ymarfer i nodi eu dewis o gynghorwyr o'r ystod a ddyrannwyd. Mae'r Comisiwn wedi darparu templed y dylid ei defnyddio i wneud ymatebion i bolisi maint y cyngor, er mwyn sicrhau bod y cyflwyniad yn cynnwys tystiolaeth. Bydd y Comisiwn yn ystyried ymatebion gan unrhyw bartïon â diddordeb.

Awdurdod	Cyng Pres	Dyraniad	Dyraniad a Chap	Amrywiaeth
Blaenau Gwent	33	35	35	30-35
Pen-y-bont ar Ogwr	51	59	56	46-59
Caerffili	69	68	68	62-68
Caerdydd	79			78-79
Sir Gaerfyrddin	75	91	75	67-75
Ceredigion	38	38	38	34-38
Conwy	55	56	56	49-56
Sir Ddinbych	48	49	49	43-49
Sir y Fflint	67	69	69	59-69
Gwynedd	69	59	62	59-62
Ynys Mon	35	39	39	31-39
Merthyr Tudful	30	32	32	30-32
Sir Fynwy	46	48	48	41-48
Castell-nedd Port Talbot	60	64	64	54-64
Casnewydd	51	57	56	45-57
Sir Benfro	60	64	64	54-64
Powys	68	67	67	61-67
Rhondda Cynon Taf	75	91	75	66-75
Abertawe	75	88	75	66-75
Torfaen	40	41	41	36-41
Bro Morgannwg	54	59	59	49-59
Wrecsam	56	64	62	49-64

Atodiad 3

Nodyn Technegol: Gofynion i bob prif gyngor ar gyfer y ddarpariaeth o ddata ystadegol i Gomisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru.

Cyflwyniad a Hanes

1 Er mwyn cynnal arolwg etholiadol o ardal prif gyngor, mae'n angenrheidiol i'r Comisiwn feddu ar yr wybodaeth ystadegol ofynnol y gall wneud penderfyniadau yn seiliedig arni, gan gynnwys am nifer y cynghorwyr mewn Cyngor a nifer yr etholwyr ym mhob ward etholiadol.

2 Ar ddechrau arolwg etholiadol, mae'r Comisiwn yn gofyn am y ffigurau etholiadau diweddaraf ar gyfer pob ardal gymunedol a ward (lle mae cymuned wedi'i threfnu fel ward) gan Swyddog Cofrestru Etholiadol y cyngor ar gyfer yr ardal sy'n cael ei hadolygu. Gofynnir am amcanestyniad 5 mlynedd o etholwyr ar yr un sail hefyd.

3 O ran y ffigurau presennol, ni ddarparwyd y rhain mewn fformat cyson bob amser, ac ar nifer o achlysuron mae hyn wedi ei gwneud yn ofynnol i'r Comisiwn fynd yn ôl at y Swyddog Cofrestru Etholiadol i gael eglurhad o'r ffigurau. Mae'r anghysondebau wedi cymryd nifer o ffurfiau fel yr etholaeth wedi'i dadansoddi yn ôl dosbarthau pleidleisio yn hytrach na chymunedau/wardiau cymunedol, data ar goll, cyfansymiau anghywir, ac ati. Mae egluro a chywiro'r data hyn wedi cymryd amser ac ymdrech i'w gyflawni, ac weithiau mae hyn wedi cael effaith ar gynnal arolygon yn brydlon.

4 O ran ffigurau amcanestynedig, mae'r Comisiwn wedi derbyn amcanestyniadau yn y gorffennol yn seiliedig ar nifer o wahanol fethodolegau, yn amrywio o gynnydd hollgynhwysfawr yn ôl canradd, i benderfyniadau wedi'u hystyried yn ofalus trwy gyfeirio at gyrhaeddwyd, marwolaethau a chynigion datblygu. Ar rai achlysuron, dywedwyd wrth y Comisiwn nad yw'n bosibl darparu ystadegau o'r fath, ac o dan amgylchiadau o'r fath nid oes gan y Comisiwn unrhyw ddewis arall ond defnyddio etholaethau presennol wrth gynnig trefniadau etholiadol ac nid yw'n gallu mesur addasrwydd y trefniadau hynny yn y dyfodol wedyn. Eto, mae'r anawsterau yn cael gafael ar yr ystadegau hyn weithiau wedi cael effaith ar gynnal arolygon yn brydlon.

5 Er mwyn osgoi problemau y mae'r Comisiwn wedi eu hwynebu yn flaenorol o ran ystadegau etholiadol, mae'r Comisiwn wedi llunio'r Nodyn Technegol hwn. Bwriedir iddo gynorthwyo Swyddogion Cofrestru Etholiadol pob prif gyngor i ddeall union ofynion y Comisiwn o ran y data etholiadol y bydd yn gofyn amdanynt cyn dechrau arolwg.

Gofynion

6 Mae'r Comisiwn yn gofyn am 2 wahanol set o ddata gan Swyddog Cofrestru Etholiadol pob prif gyngor:

i. Data ar drefniadau presennol; ac
ii. Amcanestyniad 5 mlynedd.

Trefniadau Presennol

7 Mae'r Comisiwn yn gofyn am y nifer ddiweddaraf o etholwyr llywodraeth leol cofrestredig ym mhob **cymuned a ward gymunedol** (lle mae cymuned wedi'i threfnu fel ward) yn ardal y prif gyngor. Yr ardaloedd hyn yw'r prif flociau adeiladu y bydd y Comisiwn yn eu defnyddio wrth greu wardiau etholiadol. **Nid** yw niferoedd etholwyr yn ôl cod post, dosbarth pleidleisio neu

ward etholiadol yn ddewisiadau amgen derbyniol.

8 Dylid darparu'r wybodaeth yn y profforma a ddarparwyd i'r cyngor ar ddechrau'r arolwg. Bydd gan wahanol gynghorau wahanol swyddogion sy'n gyfrifol am gasglu'r ffigurau hyn a dylai'r Cyngor ei hun nodi pwy yn y cyngor sydd yn y sefyllfa orau i ddarparu'r wybodaeth hon.

9 Mae'r Comisiwn hefyd yn gofyn bod y gofrestr lawn o ddata etholwyr, y mae'r wybodaeth yn deillio ohoni, yn cael ei chadw yn y prif gyngor.

Amcanestyniad Pum Mlynedd

10 Mae'r Comisiwn yn gofyn am amcanestyniad wedi ei ystyried yn ofalus a, chyn belled â phosibl, cywir o nifer yr etholwyr ym mhob **cymuned a ward gymunedol** (lle mae cymuned wedi'i threfnu fel ward) bresennol yn ardal y prif gyngor yn ystod y flwyddyn sydd bum mlynedd ar ôl y gofrestr sy'n cael ei defnyddio ar gyfer yr arolwg. Dylid cyflwyno'r ffigurau amcanestynedig hyn yn y profforma a ddarparwyd i'r cyngor ar ddechrau'r arolwg hefyd.

11 Cyfrifoldeb y cyngor sy'n cael ei adolygu yw penderfynu ar fethodoleg fanwl gywir ar gyfer cynhyrchu'r rhagolygon hyn, ac mae'r Comisiwn yn cydnabod nad yw hon yn wyddor fanwl. Fodd bynnag, dylid cyfrifo ffigurau amcanestynedig gan ddefnyddio penderfynydd o gyrhaeddwyr, marwolaethau, cynigion datblygu a thueddiadau newid poblogaeth. Ceir enghraifft o'r fethodoleg a ddefnyddir gan Gyngor Dinas Caerdydd isod:

Rhagamcanion Etholwyr ar gyfer 2030: Methodoleg

- Defnyddiwyd yr amcangyfrifon poblogaeth canol blwyddyn diweddaraf (canol 2022) ar gyfer ardaloedd bach gan ONS i gynhyrchu ffigurau ar gyfer y rhai 18+ oed ym mhob cymuned a ward. Ar gyfer y cymunedau roedd hyn yn seiliedig ar yr Ardaloedd Cynnyrch sy'n cyd-fynd orau (Cyfrifiad 2021). Roedd hyn yn seiliedig yn bennaf ar y chwiliad SYG sydd ar gael yn yr Ardal Gynnyrch (2021) i PARNCP i LAD i RGN i CTRY (Rhagfyr 2024) Best Fit Lookup yn EW | Porth Daearyddiaeth Agored. Fodd bynnag, nid oedd y tair is-gymuned yng nghymunedau Pentyrch (Creigiau, Gwaelodygarth, Pentyrch) a Radur a Threforgan (Morganstown, Gogledd Radur, De Radur) wedi'u cynnwys yn y chwilio. Yn lle hynny, neilltuwyd yr Ardaloedd Cynnyrch ar gyfer yr is-gymunedau hyn gan Gyngor Caerdydd.
- Cyfrifwyd y gyfran o gyfanswm poblogaeth Caerdydd 18+ oed sy'n byw ym mhob cymuned/ward.
- Cyfrifwyd amcangyfrif o'r boblogaeth gyffredinol 18+ oed ar gyfer Caerdydd ar gyfer 2030 gan ddefnyddio amcanestyniad cenedlaethol diweddaraf (yn seiliedig ar 2022) y Swyddfa Ystadegau Gwladol ar gyfer Cymru. Ar gyfer yr amcangyfrifon poblogaeth diweddaraf (canol 2023) ar gyfer awdurdodau lleol, mae Caerdydd yn cyfrif am 12.1% o'r rhai 18+ oed yng Nghymru. Roedd yr un gyfran yn berthnasol i amcanestyniad Cymru ar gyfer 2030.

[DS. Ni ddefnyddiwyd yr amcanestyniad awdurdod lleol diweddaraf (seiliedig ar 2018) ar gyfer Caerdydd oherwydd diffyg hyder yn y ffigurau hyn yn dilyn effaith y pandemig, Brexit, polisi'r llywodraeth, ac ati. Er enghraifft, mae rhagamcan 2030 Caerdydd ar gyfer y rhai 18+ oed eisoes yn is na'r lefel a welwyd yn yr amcangyfrif canol blwyddyn diweddaraf]

- Cymhwyswyd y cyfrannau dadansoddiad cymuned/ward canol 2022 i amcanestyniad 2030 ar gyfer Caerdydd (18+ oed) i amcangyfrif nifer y trigolion 18+ oed ym mhob ardal yn 2030. Addaswyd hyn wedyn yn seiliedig ar wybodaeth datblygu tai.
- Lawrlwythwyd ffigurau o Gyfrifiad 2021 (Tabl TS041) ar nifer yr aelwydydd ym mhob un o'r cymunedau (gan ddefnyddio'r un Ardaloedd Cynnyrch sy'n cyd-fynd orau ag a ddefnyddiwyd ar gyfer yr amcangyfrifon poblogaeth) a wardiau o www.nomisweb.co.uk.

[DS. Gall ffigurau poblogaeth ac aelwydydd ar gyfer ardal amrywio rhwng tablau cymuned a wardiau

oherwydd y lefelau cynyddol o aflonyddwch a ddefnyddir gan SYG yn y setiau data Ardaloedd Cynnyrch a ddefnyddir ar gyfer y tablau cymunedol]

- Yna defnyddiwyd gwybodaeth ychwanegol a ddarparwyd gan adran Gynllunio Cyngor Caerdydd i amcangyfrif y nifer ychwanegol o aelwydydd ym mhob cymuned/ward yn 2022 (i gyd-fynd â dyddiad yr amcangyfrifon poblogaeth diweddaraf) a 2030:
  - o Nifer yr unedau a gwblhawyd fesul cymuned/ward ar gyfer 2021/22 i 2023/24 [nifer yr unedau]
  - o Datblygiadau a ragwelir yn y dyfodol (10+ safle) fesul cymuned/ward ar gyfer 2024/25 i 2029/30 (safleoedd gyda chaniatâd cynllunio neu mewn cynllun mabwysiedig) [nifer yr unedau]
- Amcangyfrifwyd nifer yr aelwydydd ar gyfer 2022 ar gyfer pob cymuned/ward drwy ychwanegu'r tai a gwblhawyd yn flynyddol ar gyfer 2021/22 at ffigurau Cyfrifiad 2021.
- Amcangyfrifwyd nifer yr aelwydydd ar gyfer 2030 ar gyfer pob cymuned/ward drwy ychwanegu'r tai a gwblhawyd yn flynyddol ar gyfer 2021/22 i 2023/24 a'r datblygiadau a ragwelir yn y dyfodol ar gyfer 2024/25 i 2029/30 at ffigurau Cyfrifiad 2021.
- Ar gyfer pob cymuned/ward, cyfrifwyd ei chyfran o gyfanswm nifer yr aelwydydd yn 2022 a 2030.
- Yna cyfrifwyd y gymhareb rhwng y ddau ffigur hyn i weld a oedd cymuned/ward yn cyfrif am gyfran fwy neu lai o gyfanswm yr aelwydydd yn 2030 nag yn 2022 (byddai gan yr ardaloedd â chyfran fwy o gyfanswm yr aelwydydd yn 2030 nag yn 2022 ffigur dros 1, tra byddai gan yr ardaloedd hynny â chyfran lai o gyfanswm yr aelwydydd ffigur o dan 1).
- Defnyddiwyd y gymhareb hon wedyn i addasu'r poblogaethau cymuned/ward rhagamcanol (18+ oed) a gyfrifwyd yn flaenorol ar gyfer 2030 (trwy luosi'r ffigur amcanestyniad heb ei addasu â'r gymhareb).
- Cafodd swm y ffigurau cymunedol/ward wedi'u haddasu hyn eu cyfyngu wedyn i'r amcanestyniad poblogaeth gyffredinol (18+ oed) ar gyfer Caerdydd ar gyfer 2030 a oedd wedi'i amcangyfrif o'r amcanestyniad cenedlaethol (seiliedig ar 2022) ar gyfer Cymru (h.y. cawsant eu cwtogi, tra'n cynnal yr un cyfansoddiad cyfrannol, i sicrhau eu bod yn gyfanswm yr amcanestyniad poblogaeth (18+ oed) ar gyfer Caerdydd ar gyfer 2030. Rhoddodd hyn amcangyfrif terfynol o'r boblogaeth a oedd yn gymwys i bleidleisio ym mhob un o'r cymunedau/wardiau yn 2030.
- Yna defnyddiwyd yr amcangyfrifon poblogaeth cymuned/ward diweddaraf (canol 2022) (18+ oed) a ffigurau'r gofrestr etholiadol ar gyfer Mehefin 2022 i gyfrifo cyfran y boblogaeth gyfan 18+ oed a oedd ar y gofrestr etholiadol bryd hynny. Cymhwyswyd y cyfrannau hyn at y poblogaethau amcangyfrifedig a oedd yn gymwys i bleidleisio i gynhyrchu niferoedd etholwyr rhagamcanol terfynol ar gyfer 2030. [DS. Mewn rhai ardaloedd roedd maint yr etholwyr yn uwch na'r amcangyfrif poblogaeth. Yn yr achosion hyn, capiwyd y gyfran ar 100%.]

12 Mae Caerdydd wedi datblygu dull newydd ar gyfer rhagamcanu ffigurau poblogaeth yn y dyfodol, sy'n wahanol i amcanestyniadau swyddogol Llywodraeth Cymru. Mae'r amcanestyniadau'r llywodraeth hyn bellach yn cael eu hystyried yn hen hen oherwydd newidiadau diweddar ym mhoblogaeth Caerdydd.